

УДК 316.012 [4.063.4+454.56]

Кондов К.В., канд. соціол. наук, здобувач кафедри теорії та історії соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, просп. Глушкова, 4-д, Київ, 03680, Україна, медіа-аналітик маркетингової компанії “SemanticForce”, вул. Нижній Вал, 15, офіс 306, Київ, 04071, Україна, e-mail: kostyakondov@ukr.net

КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ В ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНИХ СИСТЕМ ТОЛКОТТА ПАРСОНСА

Розкрито зміст поняття “соціальний контроль” в теорії соціальних систем Т. Парсонса, визначено його теоретико-методологічний та евристичний потенціали. Обґрунтовано авторські теоретичні уявлення про соціальний контроль як необхідний чинник соціальної інтеграції, структурної диференціації та узгодження рольових експектацій соціальних систем.

Ключові слова: соціальний контроль, соціальний порядок, соціальна інтеграція, соціальна дія, структурна диференціація.

Теоретичний плюралізм сучасної соціологічної науки зумовив значну кількість концептуальних теоретичних підходів, у межах яких вирішується одне з найважливіших фундаментальних питань теоретичної соціології: як і завдяки чому створюється соціальний порядок? Якими соціальними механізмами він підтримується та завдяки чому суспільство є сталим та організованим і водночас створює певні стимули динамічних соціальних змін? Поняття “соціальний контроль” завжди було та залишається важливою складовою понятійно-категоріального апарату теоретичної соціології, за допомогою якої науковці прагнуть пояснити соціальний порядок. Актуалізація проблематики соціального контролю в умовах глобалізації набуває нового сенсу, пов’язаного з надзвичайно рухливою природою сучасного типу соціальності, що спричиняє радикальні зсуви основ того, що створює соціальний порядок, стимулюючи зростаючу дезінтеграцію та непередбачуваність індивідуальних і колективних соціальних практик, втрату віри в стійкі інституціоналізовані зразки соціальної поведінки.

На думку представників суб’єктивістських соціологічних парадигм (таких як М. Вебер, А. Шюц, І. Гофман та інші), а також фундаторів постмодерністської соціології (зокрема, П. Бурдьє, Ж. Бодрійяра, Ф. Джеймсона) поняття “соціальний контроль” відображує не тільки сутнісні ознаки процесу соціальної інтеграції, але й зміст певних репресивних і примусово-насильницьких механізмів впливу на різні форми індивідуальної поведінки окремих особистостей.

В умовах глобальної соціально-економічної нестабільності та актуалізації різноманітних соціальних ризиків інституціональні механізми соціального контролю значно посилюють свій репресивний і примусовий вплив на практики діяльності не тільки індивідуальних, але й колективних соціальних суб’єктів, виступають засобами їх соціального відчуження від соціально значущих цінностей, комунікацій і соціальних взаємодій.

Важливо враховувати, що дослідження інституціональних засад організації та функцій соціального контролю в різних типах суспільств здійснювались у концептуальних

координатах об'єктивістської соціології, загальну пізнавальну специфіку якої у ХХ ст. виразно представляли два змістовно протилежні парадигмальні напрями соціологічного теоретизування: функціоналістський (Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, Р. Мертон, К. Девіс, Н. Смелзер та інші) та конфліктологічний (Л. Козер, Р. Дарендорф, Т. Адорно, Г. Маркузе, Е. Фром, Ю. Габермас, У. Бек, Ч. Мілс, Г. Ленські, І. Валерстайн, Л. Склеір, Е. Райт та інші). Саме тому для об'єктивістської соціології ХХ ст. характерне подвійне змістовне наповнення поняття “соціальний контроль”. З функціоналістського кута зору дане поняття є важливим теоретичним засобом відображення специфічних процесуальних характеристик соціальних взаємодій, пов'язаних із збереженням стійкості, внутрішньої єдності, солідарності, конструктивних стимулів діяльності індивідуальних, групових та інституціональних суб'єктів суспільного життя. Представники соціології конфлікту схильні до визначення поняття “соціальний контроль” як теоретичного засобу відображення онтологічних умов соціальних змін і способу реалізації потенціалу владного впливу, завдяки якому формуються режими нерівності та панування одних соціальних груп над іншими.

Аналізу проблематики соціального контролю в макроструктурному соціологічному теоретизуванні приділяли увагу в 70–90 роках ХХ ст. представники радянської та пострадянської соціології. Теоретичний аналіз соціального контролю, як функції соціального управління та проблематики девіантної поведінки, розкривається у працях В. Афанасьєва, І. Антоновича, В. Бакірова, Б. Буйвола, В. Клімова, С. Основіна, Т. Зражевської, К. Ігошева та отримує розвиток у працях прикладного характеру А. Габіані, Я. Гілінського, О. Ознобкіної, М. Туленкова, О. Кузнецової, М. Веденєвої, А. Шкурко, В. Смолькова, Т. Мангушевої, В. Єленського, Н. Кочана, Н. Рублева.

Ціннісно-нормативні аспекти зміни форм соціального контролю у контексті трансформаційних процесів пострадянських країн розглядаються у працях А. Ручки, Н. Бойко, С. Абакумова, В. Резніка, О. Хижняка, О. Злобіної, Б. Паригіна, О. Якуби, А. Яковлева та інших вчених. З позицій дослідження інституційних механізмів відтворення соціальної нерівності соціальний контроль досліджували Т. Заславська, О. Шкаратан, В. Радаєв, С. Бабенко, О. Гарань, С. Оксамитна, С. Макєєв, О. Куценко, І. Попова, О. Симончук та інші.

Незважаючи на значну дослідницьку увагу до окресленої проблематики, теоретична дилема функціоналістських і конфліктологічних теорій ХХ ст. у визначенні змісту поняття “соціальний контроль” потребує змістовного концептуального дослідження в аспектах конкретизації загально-пізнавального статусу даного поняття та з'ясування його методологічної та технологічної спрямованості. У межах даної статті ми акцентуємо увагу на принципах функціоналістського підходу визначення змісту та функцій поняття “соціальний контроль”, найвідомішим представником якого є американський соціолог Т. Парсонс.

З огляду на концептуальні методологічні позиції об'єктивістської соціології американського вченого, **мета статті** – аргументовано розкрити теоретичне значення поняття “соціальний контроль” як необхідну умову ціннісно-нормативної інтеграції інституціональних та індивідуальних суб'єктів суспільного життя.

Основний теоретичний вплив на формування принципів структурного функціоналізму здійснений на основі запозичення: по-перше, у Е. Дюркгейма уявлення про соціальну систему, як особливий тип реальності, нередукованої до простої сукупності утворюючих її індивідів, і про функціональний характер взаємодії елементів даної системи; по-друге, у М. Вебера розуміння ролі соціальної дії індивідів, їх ціннісної мотивації у формуванні соціальної системи. Таким чином, соціальна система утворюється з відношень між діями та взаємодіями, а найменшою одиницею є соціальна роль як структурний фрагмент орієнтацій діяча, який визначає та конститує його участь у інтерактивному процесі. Тому “соціальні системи, як ми вже зазначили, – це переважно констеляції ролей або ролевих очікувань” [1, с. 527]. Внутрішня диференціація ролей орієнтована на задоволення ряду потреб і потребує вирішення ряду функціональних вимог соціального контролю, найважливішими серед яких є розв’язання проблеми інтеграції та розподілу: “Первинна інтегративна проблема будь-якої системи дії полягає в координації складових її елементів, насамперед людських індивідів, хоча в певних цілях як суб’єктів дії, можна розглядати і колективи. Інтеграційна функція приписується тут переважно соціальній системі” [2, с. 16].

В узагальнюючій праці “Загальнотеоретичні проблеми соціології” Т. Парсонс зазначає, що найслабшим аспектом соціологічної теорії є відсутність систематичного аналізу чинників структурної диференціації соціальних суб’єктів. Він зауважує, що категорії “група”, “колектив” і “інститут” розглядають на так званій “горизонтальній” основі порівняння, виокремлюючи такі ознаки, як розмір і ступінь “формальної організації”. Американський теоретик пропонує схему чотирьох рівнів структурної організації, між якими необхідно не тільки визначити статусні відмінності, але й встановити їх взаємозв’язок з метою успішного проведення структурного аналізу. Він дає такі назви даним рівням організації: технічний, управлінський, інституційний і “соціетальний” [3, с. 25].

Для Т. Парсонса об’єктом вивчення соціології є соціальні системи та соціальні структури, що їх утворюють. Він робить припущення: всі соціальні системи організовані таким чином, що вони структурно розподіляються навколо двох основних осей структурної диференціації. Учений характеризує просторову систему елементів цільових орієнтацій систем дії, робить акцент на важливості аналізу взаємин “зовнішніх” і “внутрішніх” орієнтацій. Перша основна вісь диференціації може бути у самих загальних рисах визначена як вісь між “зовнішніми” та “внутрішніми” елементами орієнтацій. Тому перша група функцій полягає у встановленні відносин між соціальною системою та її зовнішнім оточенням. Друга група функцій полягає у збереженні стабільності груп та їх інтегруючих пристосувань один до одного. У певних дуже важливих умовах (але не завжди) ці функції мають відношення до ієрархічного виміру соціальної структури. Причин такого становища є декілька. По-перше, той факт, що дуже часто потреби зовнішнього оточення, якому протистоїть система, набувають настільки важливого значення, що елементи, які диференційовані у відповідності з ефективністю управління даними потребами, переважно набувають набагато більшого значення. По-друге, для будь-якої системи нижчого рівня в ієрархії систем і підсистем кожна з на-

ступних систем вищого порядку є найважливішою частиною оточення, в якому вона повинна функціонувати. Оскільки система нижчого рівня у деяких аспектах “контролюється” системою більш високого порядку, оскільки елементи, що тісно пов’язані з джерелом контролю, мають тенденцію розміщуватися вище на шкалі того, що зазвичай називають перевагою, владою, престижем тощо. Друга вісь диференціації є основою того, що Е. Дюркгейм називав розподілом праці, на базі якої відбувається диференціація частин та інтеграція, що їх супроводжує, й здійснюється завдяки встановленню органічної єдності між ними. Зазначені дві вісі диференціації повинні розглядатися не як одне ціле, а як якісно різні категорії орієнтації. Проте часто їх плутають. Від даних осей Т. Парсонс виводить чотири функціональні категорії або форми виміру структури та процесу конституювання системи: “досягнення цілей”, “інтеграція”, “адаптація” та “збереження форм і управління напруженістю”.

Саме інституціоналізовані у статусах і ролях способи поведінки формують основу соціальної структури, оскільки вони встановлюють межі варіативності соціальних дій, які перестають мати випадковий характер, оскільки спрямовуються та регулюються нормативними вимогами інституціональних зразків. Соціальний порядок, як найважливіша проблема соціологічного аналізу, може бути правильно визначеним тільки через вивчення процесу ієрархічного структурування (інституціоналізації), формування стійких зразків поведінки. Соціальна система адекватно функціонує тільки тоді, коли створені відносно стабільні зразки поведінки, які регулюють і направляють поведінку людей. Інакше кажучи, здійснюється процес інституціалізації соціальних дій індивідів, для чого є необхідним їх інтегрування у панівну систему цінностей, тобто у культурну систему: “Інститути внутрішньо пов’язані та принаймні частково впливають з базових загальних для великих груп людей цінностей. У прямому значенні слова вони являють собою феномени моральні” [3, с. 55].

В основі структурної диференціації суспільства, як соціальної системи, є людина, яка активно діє у природному та соціальному оточенні. Вона активно взаємодіє з іншими суб’єктами через виконання добровільно узятих і вимушено покладених соціальних ролей. Соціальні ролі організуються та формують колективи, які, у свою чергу, скеровуються більш високими порядками узагальнених інституціональних норм. На вищому рівні організації є суспільство як цілісна система, інтегруючими елементами якої виступають інституціоналізовані цінності та зразки поведінки. Оскільки суспільство є надзвичайно розрізнене та поділене на нерівні між собою елементи і соціальні статуси, то воно має бути надзвичайно диференційованим і роздрібненим на найнижчих рівнях. Проте, як вважає Т. Парсонс, суспільство є вищою мірою організованою та інтегрованою інституціональною системою, у якій за допомогою владно-примусових і управлінських механізмів соціального контролю відбувається *узгодження нерівномірних класових і статусних позицій, забезпечується колективна єдність через генералізовані механізми владного контролю економічного, політичного, культурно-символічного характеру та стимулювання значущих зразків поведінки.*

У дослідженні Т. Парсонса суспільство як самодостатня соціальна система потребує підтримки власного гомеостазу, що забезпечується функціонуванням інституціо-

нальних механізмів соціального контролю, які складаються зі стійких комплексів формальних і неформальних принципів, правил, установок, норм, які регулюють різні сфери людської діяльності й організують їх у складну систему соціальних статусів і ролей, які формують соціальну структуру. Інституціоналізація рольових очікувань визначається характером соціальної системи, а також цінностями, які дана система вважає найважливішими для ефективної організації соціального порядку. Кожен інститут є механізмом соціального контролю та виконує характерну соціальну функцію.

По-перше, економічно-соціальні інститути забезпечують сукупність процесів виробництва та розподілу суспільного багатства, адаптуючи суспільство до фізичного середовища: в результаті функціонування соціального контролю здійснюється “істотний перерозподіл ресурсів, головним чином, через використання податкових надходжень для субсидування окремих колективів і певних видів діяльності, яке виходить за межі основних функцій держави” [4, с. 15]. Фізичне середовище має адаптивний характер для суспільства у тому сенсі, що воно виступає основним джерелом вироблення матеріальних ресурсів, які використовуються суспільством шляхом його економічних, технологічних і виробничих механізмів: “Економіка – це той аспект соціальної системи, який функціонує не тільки для соціального упорядкування технологічних процедур, але, що є більш важливим, і для включення їх у соціальну систему, і для контролю за ними в інтересах соціальних елементів, індивідуальних або колективних” [5, с. 107].

Даний нормативний аспект контролю відносин між людьми, технологією виробництва та ресурсами є зрозумілим у випадку регулювання трудових відносин як фактора економічного виробництва. Важливою умовою реалізації даного завдання є використання грошей як символічного посередника та мотивуючого фактора виробництва: “Гроші та ринок діють там, де існує доволі широкий поділ праці та де сфера економічної дії доволі відділена від політичних, громадських та моральних імперативів” [2, с. 32]. Серед узагальнених механізмів соціального обміну гроші та ринки мають найменший зв’язок з нормативним порядком у соціальному суспільстві. “Відповідно, практична раціональність (*використання ресурсів*) регулюється головним чином інституційними нормами, насамперед, інститутами власності та контракту, які мають інші засади для санкцій” [2, с. 32].

По-друге, політичні інститути спрямовані на підтримання політичної влади, з метою відтворення та збереження цінностей, стабілізації соціальних відносин, встановлення мети та завдань розвитку: “Диференціюючись, держава має тенденцію зосереджуватися на двох основних функціональних комплексах. Перший охоплює відповідальність за підтримку цілісності соціальної спільноти перед обличчям глобальних загроз... Сюди ж належить функція примусу... Другий комплекс містить всі види виконавчої діяльності держави, яка пов’язана з колективними діями в будь-яких ситуаціях, що свідчать про необхідність якихось заходів у “суспільних” інтересах... Межі цієї відповідальності простягаються від безумовно значущих справ, таких як захист територіальних меж або підтримання громадського порядку, до майже будь-якого питання, що стосується суспільних інтересів” [2, с. 29–30].

По-третє, соціокультурні та виховні соціальні інститути ставлять за мету свого функціонування освоєння та відтворення культурних і соціальних цінностей, інтегруючи індивідів до певних субкультур, а також через механізми соціалізації та засвоєння соціокультурних стандартів поведінки, цінностей і норм до інституціональної взаємодії. Сюди належать сімейні інститути, освіта, засоби масової інформації тощо. Розгорнута автором концепція соціального контролю для розуміння інтеграції акторів і соціальної системи містить пояснення процесів засвоєння вироблених культурною цінностей і норм, моделей поведінки та ціннісних диспозицій. Фактично їх інтеграцію учений назвав “фундаментальною динамічною теоремою соціології”, пояснюючи її у ключових термінах соціалізації та інтерналізації. Згідно з позицією Т. Парсонса, інтерналізація цінностей здійснюється за допомогою таких основних механізмів: пізнавальних, психічних захисних і пристосування. Механізми пристосування сублімують конфлікти, які пов’язуються із зовнішніми об’єктами. Таке пристосування сприяє засвоєнню елементів соціального контролю та подібні до функціонування супер-его. Автором стверджується, що “пізнавальними механізмами соціалізації є наслідування та психічна ідентифікація, які спираються на почуття поваги та любові” [7, с. 316–317]. Щоб людина пережила ідентифікацію та споріднення з іншим індивідом, необхідно, щоб між ними була установка до встановлення соціальних відносин. Дані відносини виражаються у вказівках, порадах тощо. Інтерналізуючи їх, особистість набуває індивідуальної моральності. Таким чином, механізми, за допомогою яких здійснюється соціалізація, беруть участь у процесах її контролю та адаптації на усіх етапах розвитку.

Соціальний контроль як соціалізаційний механізм здійснюється завдяки функціонуванню й інших механізмів: підкріплення-затухання (принцип покарань і винагород), гальмування та субституції. У результаті відбувається засвоєння норм і цінностей соціальної системи, які стають внутрішніми мотиваційними чинниками поведінки людини. У подальшому інтериоризація ціннісних зразків припускає формування та поєднання лояльностей, утвердження ціннісних орієнтацій за принципом добровільності.

По-четверте, нормативно-санкціонуючі інститути, які виконують інтегративну функцію на основі соціальної регуляції поведінки правилами, нормами та приписами, закріплених юридичними й адміністративними актами: “У більшості міркувань про право підкреслюється критерій обов’язковості та примусовості, коли право асоціюється переважно з урядом і державою. Інші підходи підкреслюють при поясненні нормативної значущості права його консенсусні елементи, і в цьому випадку на перше місце виходить важливість його моральної легітимізації. Ми розглядаємо право як загальний нормативний кодекс, який регулює дії колективних та індивідуальних членів суспільства і визначає ситуацію для них” [2, с. 33].

Обов’язковий характер норм забезпечується примусом з боку культурних, суспільних та адміністративних організацій: “Під інтеграцією я маю на увазі в даному контексті такі структури та процеси, за допомогою яких відносини між частинами соціальної системи – людьми, які відіграють певні ролі, колективами і компонентами

нормативних стандартів, – або впорядковуються способом, що забезпечує їх гармонійне функціонування у відповідних зв'язках один з одним у системі, або, навпаки, не впорядковуються, при чому також яким-небудь визначеним і зрозумілим способом. Інтеграція має як негативний, так і позитивний аспекти” [6, с. 364].

Функція інтегративної підсистеми полягає у визначенні зобов'язань, які впливають з *лояльності* у відношенні до соціетального колективу, для його членів та категорій диференційованих соціальних ролей і статусів у суспільстві: “Лояльність полягає в готовності відгукнутися на належним чином “обґрунтований” заклик, зроблений від імені колективу або заради “суспільного” інтересу. Нормативна проблема полягає у визначенні тих випадків, коли подібний відгук встановлює обов'язок. Лояльності потребує будь-який колектив, але особливо важливою вона є для соціетального співтовариства. Зазвичай від імені та в інтересах соціетальної лояльності виступають державні органи, вони ж стежать за виконанням відповідних норм” [2, с. 25]. У праці “Система сучасних суспільств” підкреслюється, що для інтеграції системи особистості у соціетальну систему соціальний контроль є необхідним чинником абсолютної інтеграції, який формує *статус членства*: “Суспільство може бути самодостатнім тільки тією мірою, якою воно може “покладатися” на те, що дії його членів слугуватимуть адекватним “внеском” у його соціетальне функціонування” [2, с. 21]. Саме через взяття на себе суспільних зобов'язань індивід стає членом певного товариства з відповідними повноваженнями та соціальним статусом певного рівня. Основна перешкода у прийнятті даних зобов'язань полягає у позиційному конфлікті ролей, коли одна “лояльність” і відповідні рольові очікування суперечать іншим. Але й у таких випадках досягається інтеграція співтовариств. Членство у колективі та лояльність до нього може залишатися тільки можливістю, і це не порушить рівноваги системи лише за умови, коли зберігається система цінностей, що є складовою частиною соціетальної та культурної систем. Натомість, займаючи певну соціальну позицію, індивід приймає на себе набір очікувань і зобов'язань, а також вступає у систему ієрархічних взаємодій. Тому можна стверджувати, що на онтологічному рівні через *лояльність до соціального контролю*, з одного боку, формується *соціальна нерівність*, наявність якої є об'єктивно обумовленою особливостями системної інтеграції будь-якого суспільства, з іншого – визначається *соціальна дистанція*, яка відображає відмінності між статусними та рольовими позиціями соціальних суб'єктів.

Лояльності відносно колективу має належати високе місце у стабільній ієрархії лояльностей і тому вона є предметом уваги суспільства. Проте найвище місце в ієрархії лояльностей належить *культурній легітимізації нормативного порядку*, яка функціонує через інституціоналізацію ціннісної системи та є складовою культурної та соціетальної систем: “Культурна система, що співвідноситься з вищою реальністю, формує ціннісні орієнтації, які належать до решти оточення та системи дії, у тому числі до фізичного світу, організмів, особистостей і соціальних систем” [5, с. 101].

Згодом вибіркові цінності, які виражають конкретність загальних ціннісних зразків, стають частиною конкретної соціальної норми, інтегрованої до легітимного порядку. Основи культурної легітимізації є трансцендентними стосовно випадкового та

конкретного характеру інтересів, впливу та соціальної солідарності, виступають на соціальному рівні у вигляді ціннісних орієнтацій. На думку Т. Парсонса, культурна легітимізація нормативного порядку створює оптимальні умови для розвитку суспільства: “Відмітною рисою ціннісних орієнтацій при виконанні зобов’язань є їх більша незалежність від міркувань ціни, вигоди або збитків, від поточних потреб соціуму або навколишнього середовища. Порушення ціннісних зобов’язань визначається як здійснення нелегітимного діяння; навпаки, слідування зобов’язанням є справою честі та совісті, які, у свою чергу, не можуть бути представлені без понять безчестя та провини” [2, с. 28]. На культурному рівні відповідним аспектом цінностей є мораль. Саме моральна обов’язковість того чи іншого способу дії – та сама обов’язковість, яка наказує не тільки здійснювати одні дії та утримуватися від інших, але також поважати певні сфери свободи інших – є проявом прихильності цінностям і, відповідно, головною точкою поєднання соціальної спільноти з нормативним аспектом культурної системи.

Під кутом зору *відтворення ієрархічної структури суспільства*, соціальний контроль через нормативне впорядкування соціальної спільноти в термінах членства обумовлює існування стратифікаційної шкали визнаного та легітимізованого престижу його елементів – членів, колективів, ролей і статусів, поширених у суспільстві. Воно повинно координуватись як з універсальними принципами та нормами, які обумовлюють статус членства, так і з функціональним розподілом колективів, ролей і статусів, який не обов’язково передбачає наявність ієрархії.

З огляду на наявність рольового плюралізму, виникає проблема регулювання статусних відносин у стратифікаційній системі, а також нерівномірної *організації статусних повноважень соціальних позицій*. Статус колективу, індивіда у стратифікаційній системі суспільства вимірюється рівнем його престижу або здатністю до соціального впливу. Останній розглядається як один з узагальнюючих символічних засобів соціального взаємообміну та полягає у можливості вимагати від інших необхідних рішень, при цьому не нав’язувати їм цінності та не загрожувати згубними наслідками. Впливати необхідно через переконування суб’єкта у тому, що те рішення, яке йому нав’язане, означає дію в інтересах колективної соціальної системи, з якою обидва є солідарними.

Взаємодія статусних позицій є результатом їх постійного взаємного впливу, що розкривається у вчинках і санкціях. У випадках, коли вплив на дії інших у системі перетворюється в інституційні очікування, що фіксуються у “ролях”, – виникає джерело влади, яка стає повноцінною, коли до інституційних очікувань залучаються законні примусові санкції. Поняття “влада” є важливим видом переваги та способом контролю, що містить узаконене право контролювати дії інших людей у системі соціальних відносин. Фактор законності є свідченням того, що влада слугує одним з аспектів соціального статусу, включеного в соціальну ієрархію. З огляду на те, що характер цієї переваги може бути різним, то й значення влади матиме різні наслідки. По-перше, влада відіграє велику роль при виявленні пріоритету завдань, спрямованих на досягнення поставленої мети або на реалізацію системно-інтегративних цін-

ностей. У першому випадку влада спрямована на координацію спільних зусиль для досягнення мети через орієнтацію та узгодження дій, реалізує координаційну функцію соціального контролю. У другому – більшу роль відіграє регулятивна функція, що полягає у запобіганні порушення інтеграції системи, через непрямий вплив соціального контролю на членів групи з метою збереження або зміни їх активності, поведінки, через реакцію на їх дії у відповідності з пануючою ціннісною системою. По-друге, ступінь влади, як аспекту статусу кожного індивіда в колективі залежить не тільки від статусу одиниці в групі, але й значною мірою від загального положення цієї сукупності в системі більш широкої сукупності, елементом якої вона є. Так, належність індивіда до різних статусних груп з необхідністю обмежує владу над ним кожною з них. Таким чином, контроль, який індивід отримує над іншими людьми, неминуче пов'язаний з висотою “соціального статусу”, а “соціальний контроль” є специфічним відображенням відмінностей у владних повноваженнях статусних позицій суб'єктів соціальної системи.

Новизна ідей вченого полягає у заохоченні рольового плюралізму та диференціації соціальних статусів, реалізація яких забезпечує високий тип співробітництва акторів. При цьому виникають нові взаємодії індивіда та суспільства, регульовані численними механізмами соціального контролю. Якщо традиціоналістський громадський порядок припускає повторюване міжпокоління відтворення статусів і ролей, стійкість яких забезпечується їх незмінністю, то культурна легітимізація нормативного порядку пов'язує стабільність суспільства з наростаючою динамікою складових її елементів.

Висновки. В результаті теоретичної реконструкції дослідницьких ідей Т. Парсонса нами було виявлено, що центральною методологічною ідеєю вченого є конструктивні спроби подолання концептуальних відмінностей суб'єктивізму та об'єктивізму, які полягають в актуалізації поняття “соціальний контроль” як умови ціннісно-нормативної інтеграції інституціональних та індивідуальних суб'єктів. Даний процес розкривається через інтерналізацію цінностей людиною у процесі соціалізації, а також через зовнішньо-примусовий вплив інституціональних цінностей. Сприйняття інституціонально-групових цінностей є умовою “абсолютної” інтеграції через формування статусу членства, який відображує рівень лояльності до інституційних механізмів контролю, а також демонструє нерівні діяльнісні можливості статусно-рольових позицій соціальних суб'єктів, залежно від рівня сприйняття (відчуження) індивідами змісту контролюючих норм.

Поняття “соціальний контроль” розкриває макросоціальні процеси структурної диференціації соціальних систем. Дані процеси виявляються, по-перше, в ієрархічному структуруванні стійких зразків поведінки, які на індивідуальному рівні фіксуються у соціальних статусах та ролях, що організуються під управлінням узагальнених інституціональних норм і контролюються інституціональними цінностями культури; по-друге, у диференціації індивідів, груп, статусів і ролей у межах інституційних систем з визначенням необхідних функцій, які полягають у реалізації цілепокладання та ціледосягнення, інтеграції, адаптації та відтворенні культурного зразка, з використанням

ням інституціоналізованих владно-управлінських форм контролю політичного, економічного та культурно-символічного характеру.

Список використаних джерел

1. Парсонс Т. О структуре социального действия. Москва: Академический Проект, 2000. 879 с.
2. Парсонс Т. Система современных обществ. Москва: Аспект Пресс, 1998. 270 с.
3. Парсонс Т. Общетеоретические проблемы социологии. Москва: Прогресс, 1965. С. 25–67.
4. Rapoport A. Strategy and Conscience. New York: H&R, 1964. 323 p.
5. Парсонс Т. Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения. *Современная западная теоретическая социология*. 1994. № 2. С. 53–78.
6. Парсонс Т. Общий обзор. *Американская социология: перспективы, проблемы, методы*. 1972. № 4. С. 360–378.
7. Давыдов Ю.Н. Современная западная социология: словарь. Москва: Политиздат, 1990. 375 с.

Отримано 24.07.17

References

1. Parsons, T. (2000). The structure of social action. Moscow: Akademicheskii Proekt [in Russian]
2. Parsons, T. (1998). System of modern societies. Moscow: Aspekt Press [in Russian]
3. Parsons, T. (1965). General theoretical problems of sociology. Moscow: Progress, 25–67 [in Russian]
4. Rapoport, A. (1964). Strategy and Conscience. New York: H&R [in English]
5. Parsons, T. (1994). Concept of Society: the components and their interrelations. *Sovremennaya zapadnaya teoreticheskaya sotsiologiya [Modern Western theoretical sociology]*, 2, 94–122 [in Russian]
6. Parsons, T. (1972). General review. *Amerikanskaya sotsiologiya: perspektivy, problemy, metody [American sociology: perspectives, problems, methods]*, 4, 360–378 [in Russian]
7. Davydov, Yu.N. (1990). Modern Western sociology: dictionary. Moscow: Politizdat [in Russian]

Received on 24.07.17

Кондов К.В., канд. социол. наук, соискатель кафедры теории и истории социологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, просп. Глушкова 4-д, Киев, 03680, Украина, медиа-аналитик маркетинговой компании “SemanticForce”, ул. Нижний Вал, 15, офис 306, Киев, 04071, Украина, e-mail: kostyakondov@ukr.net

КОНЦЕПЦИЯ СОЦИАЛЬНОГО КОНТРОЛЯ В ТЕОРИИ СОЦИАЛЬНЫХ СИСТЕМ ТОЛКОТТА ПАРСОНСА

Раскрыто содержание понятия “социальный контроль” в теории социальных систем Т. Парсонса, определены его теоретико-методологический и эвристический потенциалы. Обоснованы авторские теоретические представления о социальном контроле как необходимом факторе социальной интеграции, структурной дифференциации и согласования ролевых экспектаций социальных систем.

Ключевые слова: социальный контроль, социальный порядок, социальная интеграция, социальное действие, структурная дифференциация.

Kondov K.V., PhD. (Sociology), post-graduate, department of theory and history of sociology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 4-d, prosp. Hlushkova, Kyiv, 03680, Ukraine, media-analyst, marketing company “SemanticForce”, 15, Nyzhniy Val Str., Kyiv, 04071, Ukraine, e-mail: kostyakondov@ukr.net

THE CONCEPT OF SOCIAL CONTROL IN TALCOTT PARSONS' THEORY OF SOCIAL SYSTEMS

This article is devoted to the problems of social control, with a special emphasis on the complexity and multilevelness of its mechanism. There is an ambiguous interpretation of social control functioning mechanisms within the conceptual boundaries of substantially opposing theories of structural functionalism and social conflict. Based on the theoretical analysis of Talcott Parsons' objectivistic theory of structural functionalism, emphasis is placed on the constructive measurement of the social control functioning. Its essence is revealed as a process of internalization of social values and internal stimulation to conformal behavior; as a process of external value-normative regulation of behavior and support of social order. The structural peculiarities of exercising power over other people based on the occupied social position is depicted. In the process of analysis, a system of concepts that reveals the content of social control, such as "social status", "social role", "sanction", "value", "norm", "power", etc. is developed. These concepts within the institutional theory explain the processes of structural differentiation of the social system through the institutionalization of values and norms in the system of statuses and roles; organization of social order through the use of social control coercive forms of economic, political and cultural-symbolic order; social integration through the formation of loyalty to society and its institutions in the course of socialization and institutional intergenerational transfer of values.

Keywords: social control, social order, social integration, social action, structural differentiation.